

ДОБРОСЪВЕСТИНОСТ ПРИ СКЛЮЧВАНЕТО НА ДОГОВОРА

Доц. д-р Диана Маринова

*Университет за национално и световно стопанство –
София*

GOOD FAITH IN THE CONTRACT FORMATION

Assoc. Prof. Diana Marinova, PhD

University of National and World Economy – Sofia

Резюме: В настоящия научен доклад се изследва проявата на добросъвестността при сключването на договорите, като се анализират както проблемите, свързани с добросъвестността при договорите като цяло, така и по отношение на договорите с международен елемент, уреджани от норми на международното частно право, в частност. Обръща се особено внимание на различните схващания за правната същност на добросъвестността като правен принцип и като позитивно задължение. Направен е кратък сравнителноправен анализ на уредбата на добросъвестността в договорното право на някои държави. Посочват се и международноправни източници, уреждащи договорни правоотношения, в които е установено задължение на страните за спазване на задължение за проява на добросъвестност. В заключението се съдържат обобщени изводи.

Ключови думи: *добросъвестност, договори, сключване на договори, международноправни източници, международно частно право, роля на добросъвестността, принцип на добросъвестността*

Abstract: In the paper here presented the good faith in the contract's formation has been analyzed and namely, some problems dealing with the good faith in the contract law, but also in the contracts with international element regulated by international private law norms, in particular. A special attention has been paid on different conceptions about the legal nature of good faith as a legal principle and as a positive obligation. A brief comparative analyze of the legal regulation of good faith in the contract law in some countries has been as well made. Some international sources also have been mentioned, establishing obligations for contract's parties to respect good faith in the process of contract's formation. Finally, some general conclusions have been made.

Key words: *good faith, contracts, contract's formation, international law sources, international private law, role of good faith, principle of good faith*

Doi: <https://doi.org/10.36997/LBCS2021.88>

Въведение

Добросъвестността е основен принцип, който е в основата на цялото договорно правоотношение. Наред с това тя може да се определи и като позитивно задължение за страните по договора както по време на преддоговорния процес, така и при сключването и изпълнението на договора. Макар и в повечето случаи в националните законодателства и в международноправните източници да не се съдържа изрично легално определение на понятието „добросъвестност“ и да не му се дава специфична правна рамка, то е предмет на задълбочени научни изследвания от учени, представители на държави както от континентално-правната система, така и от системата на общото право.

В настоящото изложение ще се направи сравнение между правната уредба на добросъвестността при сключването на договора в международноправни норми, както и в национални норми на законодателства на някои държави.

В изследването ще се анализират отделни схващания в доктрината относно същността на понятието „добросъвестност“ и проявлението му в договорните правоотношения, включително в тези с проявление на международен елемент. Посочват се и примери от съдебната практика на различни държави, пряко свързани с темата за проява на добросъвестност. Тези държави са подбрани неслучайно, а поради относително доброто правно регулиране и практика.

Целта е чрез този анализ на доктрината и практиката да се очертаят най-важните характеристики на добросъвестността и преди всичко на проявлението ѝ при сключването на договора, макар че този етап не може да бъде изолиран от преддоговорните отношения и от изпълнението на договора. В тази връзка често се изследват всички тези етапи на развитие на договорните отношения, като се акцентира върху сключването на договора. Изборът пада върху него, тъй като според мен при сключването на договора добросъвестността играе определяща роля.

В заключението ще се направят някои обобщени изводи.

Основният метод на изследване е анализът, като с оглед на разглеждането на правна материя той се изразява най-вече като сравнителноправен анализ.

Изложение

1. Общи положения

Проявата на добросъвестност е фундаментален принцип на съвременното гражданско право като цяло, както и на отделните правни отрасли, но същността ѝ като правно понятие в повечето правни източници не е легално дефинирана. Това се отнася както за добросъвестността при договорите, така и в частност при тяхното сключване. Важно е да се отбележи, че добросъвестността има важна роля и на етапа на преддоговорния процес, тъй като неспазването ѝ води до санкциониране дори в случаите, когато преговорите не са довели до сключване на договор. Съдилищата може да признаят съществуването на някои задължения, при неизпълнението на които да се присъти към фидуциарността или към отговорност за злоупотребата с доверие. Следва да се подчертае обаче, че едва при сключването на договора добросъвестността проявява своята определяща роля, изразяваща се предимно в наказването на измамата.

Добросъвестността следва да се проявява както в преддоговорната фаза, така и при сключването и изпълнението на договора. По-специално, по отношение на сключването на договора, задължението за добросъвестност намира своята правна основа в това, че задълженията по договора не включват само уговореното, но и всички последици, които според неговото естество, закона и обичая произтичат от него.

Същевременно добросъвестността има и специфични проявления: при отделни видове договори – продажби, поръчки, заеми и др. Тя се съблюдава съгласно разпоредбите, свързани с противодействието на обичайните търговски практики, например със заблуждаваща реклама, която създава презумпция за измама, както и за настъпването на вреда. Всъщност развитието на правото в областта на вредите оказва влияние върху по-широкото разбиране на понятието за добросъвестност.

За изясняване на същността на добросъвестността по-долу е направен кратък анализ на доктрината, законодателството и практиката в някои държави, принадлежащи към различни правни системи.

2. Понятието „добросъвестност“ по правото на някои държави

В исторически план самото понятие „добросъвестност“ води началото си от две теории от 19-ти и 20-ти век, макар да е известно по своята същност като „bona fides“ още от римското право. Съгласно тези теории добросъвестността се разбира по два начина – като обективна и субективна¹. Субективната добросъвестност се изразява в психологическото или интелектуалното състояние на лицето, което сключва и респективно изпълнява договора. Обективната добросъвестност може да се определи като норма на поведение. Еволюцията на правото ни води обаче до извода, че добросъвестността не бива да се определя само като анонимно намерение за противодействие срещу неправомерно поведение. Това е много по-широко понятие, както и с много повече нюанси, които ни позволяват да включим в него и лоялността, и честността в поведението на съконтрагентите. Тази концепция се изразява и в задължението за информиране, което е доразвито в съдебната практика. В случай на правна празнина (липса на изрична законова уредба) съдилищата имат важна роля за квалифицирането на добросъвестността.

Добросъвестността се дефинира като израз на субективната концепция във френското право, както и в правото на провинция Квебек. По този начин за проявата на добросъвестност се придава определяща роля на волята на страните по договора. Обратно, немското право не се позовава на субективната теория, а по-скоро се прави опит да се намери решение, като се разглежда случай по случай въз основа на общото правило за правомерно поведение („Treu und Glauben“ – Добросъвестност и доверие),² т.е. възприема се като цяло обективната теория. За да се определи същността на добросъвестността, немското право се позовава на лоялността и справедливостта. Установява се, че длъжникът следва да изпълни по такъв начин, по какъвто обичайно добросъвестността и доверието го изискват.

Като се изхожда от безспорния факт, че френската позиция относно същността на добросъвестността, както и в повечето държави, чието право се основава на римското, е в прекалено тесен смисъл и

¹ Ommeslaghe, V. Rapport general sur la bonne foi dans la formation du contrat“ dans : Travaux de l'Association Henri Capitant, La bonne foi (Journées Louisianaises 1992), t. XLIII, Paris, Economica.

² Срвн. § 242 BGB.

поради това до голяма степен противоречи на съвременното развитие в тази област, постепенно и в тези държави се е наложила отчасти обективната теория.

През последните десетилетия облигационното право на държавите от континентално-правната система бележи тенденция на базиране на философията за договорна справедливост³. Така например в Гражданския кодекс и в Закона за защита на потребителите на канадската провинция Квебек, където се съдържа уредбата на сключването на договора, макар и да не се дава легално определение на добросъвестността, се предвижда, че „нито едно право не може да се упражнява неразумно и несправедливо“. Вземат се предвид и изискванията на добросъвестността, която следва да ръководи поведението на страните по договора както към момента на възникване на задължението, така и при изпълнението му. Друг пример може да се даде с Гражданския кодекс на Нидерландия, който в своя чл. 258 установява, че по искане на една от страните съдията може да измени договора или да го приведе изцяло или частично в съответствие с непредвидени обстоятелства, които са от такова естество, че другата договаряща страна, с оглед критериите на разумност и справедливост, може да не очаква изпълнението на договора в първоначалния му вид. Това е разбиране за добросъвестност в по-широк смисъл в сравнение с разбирането ѝ като изискване за спазване на добросъвестно поведение в търговията.

Наред с примерите в законодателството доктрината, и особено френската, белгийската и тази в Квебек, също е в този смисъл. Така например Жан-Франсоа Ромен⁴ в своята „Критическа теория на общия принцип на добросъвестността в частното право“ посочва важното място на добросъвестността при договорите като цяло, както и връзката ѝ с измамата в частност. Както и той, така и немските сравнителноправници Рабел и Есер не поставят проблемите по сключването и изпълнението на договора само на базата на добросъвестността и на нарушаването на правните норми. Изследването на конкретни правила в различните законодателства може да позволи да се открият

³ Perret, L., Une philosophie nouvelle des contrats fondee sur l’idee de justice contractuelle (1980), 11 R.G.D., p. 537.

⁴ Romain, J. F. (2000). Theorie critique du principe general de bonne foi en droit prive. Des atteintes a la bonne foi, en general, et de la fraude, en particulier (fraus omnia corrumpit). These de la Faculte de droit de l’Universite libre de Bbbruxelles, Bruxelles.

сходствата между отделните решения в практиката. По такъв начин добросъвестността може да се приеме за „ratio decidendi“ (решаващ разум), изразен макар и имплицитно във френското и в другите права с романски произход. Подобен подход се наблюдава и в съдебната практика. В този смисъл например е решение по дело пред Апелативния съд в Монреал от 1992 г., в което съдът постановява задължение на продавача за честност и лоялност⁵. Концепцията за връзката на добросъвестността с договорната справедливост се среща и при търговските продажби, като например по дело в Апелативния съд в Квебек сити от 1989 г.⁶

Следва да се изтъкне, че в швейцарското, австрийското, нидерландското и белгийското право проблематиката, свързана с добросъвестността, също играе важна роля. Не може да не се отбележи обаче, че това е характерно предимно за европейските държави. Така например японското право избягва въобще да догматизира правилото за добросъвестност, поради което тя не заема основна роля в развитието на японското частно право⁷.

Важно е да се подчертае, че наред със законодателството и доктрината значимостта на понятието за добросъвестност в съвременното договорно право е в основата си резултат и от развитието на юриспруденцията. Това обаче не означава, че в съдебната практика на отделните държави по проблемите на добросъвестността няма съществени различия. Напротив, френската и немската юриспруденции се характеризират с доста такива. Докато френските съдии се отнасят предимно ограничително към прилагането на понятието „добросъвестност“, то заема централно място в немската юриспруденция. Хипотезите, в които в немската практика се прилага теорията за добросъвестността, са много повече в сравнение с френската казуистика.

Съдилищата от държавите от системата на Общото право също в някои случаи мотивират своите решения на основата на доктрината за добросъвестността. Така например американските съдилища прилагат една от три възможни дефиниции на понятието „добросъвестност“. Първо, тя се определя като синтезиран израз на фунда-

⁵ Proulx – Robertson c. Collins (1992). Montréal, 500-09-000156-877, 92-310 (C.A.)

⁶ Villemure c. Trepanier (1989). Quebec, 200-09-000785-847 (C.A.)

⁷ Jaluzot, B. (2001). La bonne foi dans les contrats. Etude comparative de droit français, allemand et japonais. // Revue internationale de droit comparé. Vol. 53 №4, pp. 1008-1012.

менталните принципи на договорното право (съдия Скалия по делото *Tymeshare v. Covell* от 1984 г.). Второто значение се определя в една статия на Роберт Съмърс⁸, в която той я дефинира чрез така наречения „изключващ анализ“. Така според него добросъвестността би била разбрана най-добре чрез изключване на различни форми на добросъвестност. Този възглед намира израз и в т.нар. *Restatement* (Серия от публикации за правото на САЩ), който, макар и да няма задължителна юридическа сила, оказва важно влияние върху американското право и юриспруденция. В него се изтъква, че дори и да не могат да се изброят изчерпателно всички прояви на недобросъвестност, може да се посочат някои най-често посочвани в съдебните решения, а именно – действия в несъответствие с духа на договарянето, липса на дължима грижа или проява на по-малка от дължимата грижа, умишлено довеждане до лошо изпълнение, злоупотреба с правото за определяне на договорните условия, намеса или неосказване на съдействие на другата страна да изпълни договора. Третата дефиниция на добросъвестността, следвана от американските съдилища, е дадена в анализа на Стивън Бъртън⁹, според който добросъвестността ограничава упражняването на възможности на страната по договора да възобнови договарянето, или с други думи – да откаже да изпълни очакваното дължимо по договора. Съдилищата вземат предвид всички тези възгледи за същността на добросъвестността, често без да се обръща внимание на противоречията между тях. Това не е учудващо, тъй като значението на това понятие варира в зависимост от контекста. Тук е мястото да се посочи, че от всички държави от Системата на Общото право в САЩ има сравнително най-добре

⁸ Summers, R. (1968). *Good Faith in General Contract Law and the Sales Provisions of the Uniform Commercial Code*. // 54 VA.L. Rev., p. 195.

⁹ Burton, St. (1980). *Breach of Contract and the Common Law Duty to Perform in Good Faith*. // 94 Harv. L. Rev., Vol. 369.

развита доктрина¹⁰ и практика относно добросъвестността, независимо че Англия е първоначалник на тази правна система. Нещо повече, в ЕТК на САЩ се съдържа общо легално определение на понятието „добросъвестност“, което се определя като „проява на честност при извършване на транзакциите“ (чл. II-201 (19)). Различни дефиниции се съдържат и в отделни разпоредби на кодекса, като например чл. 2, който предвижда, че търговците по договор за продажба на стоки добросъвестността означава не само „честност de facto“, но и съблюдаване на стандартите за разумност в търговията. Примерът на САЩ е последван от други англосаксонски държави, като например Австралия (проф. Люк, проф. Фин, съдия Пристли и др.), а и от самата Англия (например съдия Стейн).

На фона на горепосочения анализ на схващанията за същността на добросъвестността в отделни държави и правни системи, трябва да се подчертае, че българските право, доктрина и практика в тази област са почти неразвити. В българската правна литература има само общи позовавания на добросъвестността. Добросъвестността е анализирана от проф. Иван Апостолов в неговото „Общо учение за облигацията“¹¹, където той поддържа, че тя представлява „машаб на социална етика“. Възприема се обективен, а не субективен. Това означава, че като цяло този възглед е израз на обективната теория за същността на добросъвестността. Същност нашето право възприема познатото в класическото римско право начало на „bona fides“. Това правило има общ характер – всички задължения са „bonae fidei“. От какъвто и договор да произтича неговото задължение, длъжникът трябва да го изпълнява съобразно изискванията на добросъвестността. Поведението на кредитора също е подчинено на принципа на добросъвестността. В противен случай може да му се противопостави

¹⁰ Още през далечната 1766 г. Лорд Мансфилд определя добросъвестността като „основополагащ принцип, приложим към всички договори и отношения като цяло“. Съвременното признаване на доктрината за добросъвестността се свързва главно с проф. Карл Левелин, главен докладчик за ЕТК на САЩ. Той се основава преди всичко на немското разбиране за добросъвестност, установено нормативно в разпоредбата „добросъвестност и доверие“ в Германския граждански законник. Доктрината за добросъвестността е призната в правото на няколко американски щата (Ню Йорк, Калифорния и др.) още преди приемането на ЕТК. Повече от 50 разпоредби на ЕТК включват уредба на добросъвестността (общо задължение за добросъвестност по чл. 243, общо легално определение по чл. 201 (19) и др.

¹¹ Апостолов, Ив. (1947). Облигационно право. Част първа. Общо учение за облигацията. София, с. 34-37.

т.нар. „*exceptio doli generalis*“, познато още в римското право. Това правило се поддържа и в нашето право¹².

3. Предоговорни отношения

Важен въпрос за договорното право е дали изискването за проява на добросъвестност обхваща фазата на предоговорните отношения, а не само сключването и изпълнението на договора. В тази фаза между страните има само намерение за сключване на договор, а не покана в същинския смисъл, което поставя тази фаза в извъндоговорната рамка. Независимо от това недобросъвестното поведение на този етап може да доведе в следствие до унищожаване на сключения договор или до искане на обезщетение за настъпили вреди.

Отговорът на така поставения въпрос не е безспорен. Напротив, той до голяма степен зависи от това към коя правна система принадлежат държавите, чиито законодателства, доктрина и практика са предмет на изследване.

Като цяло за Системата на Общото право, макар и с редки изключения, касаещи отказ от обещание, измамно представяне и др., отговорът е отрицателен, т.е. добросъвестността е релевантна едва към момента на сключване на договора. Съдиите проявяват сполучливо определяния от някои автори (Фарнсуърт, Бонел) „алеаторен“ възглед за преговорния процес, а именно – страната, която встъпва в преговорите с цел да постигне сключването на договор, рискува да претърпи загуби от прекратяването на преговорите от другата страна.

Що се отнася до континентално-правната система тук е характерно в много по-голяма степен признаването на отговорността за недобросъвестно поведение на етапа на предоговорните отношения. Континентално-правното определение на понятието „предоговорна отговорност“ води началото си от 1061 г., когато Рудолф Йеринг¹³ формулира доктрината за „*culpa in contrahendo*“ (вреда при договарянето). Съгласно тази доктрина отговорността се носи от страна по договарянето, която с действията си води до недействителност на

¹² Кожухаров, А. (1941). Право на задържане. с. 58 и сл.

¹³ Jhering, R. (1861). *Culpa in contrahendo oder Schadenersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfektion gelangten Verträgen (Culpa in Contrahendo, or Damages for Void or Unperfected Contracts)*, in 4 JAHRBÜCHER FÜR DIE DOGMATIK DES HEUTIGEN RÖMISCHEN UND DEUTSCHEN PRIVATRECHTS (YEARBOOKS OF THE DOGMATICS OF THE MODERN ROMAN AND GERMAN PRIVATE LAW) 1.

договора или до неизпълнението му, от което другата страна би понесла вреди. Тази отговорност се изразява главно в търсене на обезщетение от изправната страна. Макар и Йеринг да не се фокусира върху проблема за неуспешните преговори, в повечето случаи в държави от континентално-правната система този проблем се решава в светлината на доктрината за добросъвестността¹⁴. Всяка договаряща страна следва да вземе предвид разумните интереси на другата страна. Съдът може да постанови страната, нарушила преддоговорните отношения, да дължи обезщетение за прекратяването на преговорите. Вредите могат да бъдат определяни въз основа на очакванията и интересите на потърпевшата страна.

Ето някои примери за позициите по отношение на проявата на добросъвестност в правото на отделни държави.

Във Франция и в канадската провинция Квебек добросъвестността при договарянето все повече се признава като задължение за доверие – така нареченото „фидуциарно задължение“, особено в търговското, и по-специално в областта на дружественото право, както и в трудовото право. По силата на тази концепция съдилищата налагат задължение за лоялност на наетите работници спрямо работодателя и на членовете на дружеството спрямо дружеството. Независимо от посоченото по-горе отричане по принцип на проявлението на добросъвестността на етапа на преговорите, и в някои държави от Системата на Общото право се следва подходът на Франция и Квебек. Така например по делото LAC Minerals¹⁵ Върховният съд на Канада се произнася относно отговорността на договарящ, който е загубил доверие.

Доктрината и юриспруденцията откриват вероятната съществена връзка между това фидуциарно задължение и правилата на договора за поръчка. Фидуциарното задължение произтича от отношенията между страните по договора (поръчващ и доверител)¹⁶. Следователно това задължение се установява на етапа на изпълнение на договора, а не към момента на сключването на договора. В съвременното разви-

¹⁴ Kessler, F. (1964). Fine, E. *Culpa in contrahendo, Bargaining in Good Faith, and Freedom of Contract: A Comparative Study.* // 77 HARV. L. REV., Vol. 401, pp. 401-409.

¹⁵ LAC Minerals Ltd. C. International Corona Resources Ltd, 1989 (C. S.)

¹⁶ Martel, P. (1989). *Les cadres d'entreprises peuvent-ils être infidèles ? la montée des devoirs fideuciaries.* // Formation permanente du Barreau du Québec, Cowansville, Que., Yvon Blais, p.49.

тие на правото фидуциарното задължение не може да доведе до предоговорна отговорност. Следва да се отбележи обаче, че има съдебни решения както във Франция и Италия, така и в Квебек, в които се установява, че доверието е нарушено именно във фазата преди сключването на договора и договарящият дължи обезщетение независимо от несъществуването на задължението. В случай че преговорите бъдат прекратени поради непостигане на съгласие, но без проява на недобросъвестност, изглежда a priori невъзможно от това да произтече санкция. Може ли обаче да се стигне до същото заключение, ако преговорите са прекратени след дълъг период на недобросъвестно поведение на един от договарящите без основателна причина? Тук не би ли могло да се съзре неприемливо поведение? Такъв е например случаят, когато едната страна по правоотношението не очаква постигане на съгласие, а само получаване на информация, от която може да се възползва с цел установяване на привилегировано положение. Може да се поддържа, че при това положение може да се стигне до търсене на деликтна отговорност. Трудността тук е при доказването и оценяването на понесените вреди. Не може да не се отбележи, че макар и в повечето случаи съдилищата във Франция и Квебек не се произнасят по този въпрос, доктрината признава деликтния характер на отговорността¹⁷.

Ограничаването на задължението за проява на добросъвестност би могло да се определи по следния начин: недобросъвестност ще е налице, когато прекратяването на преговорите е свързано с интереса на една от страните да получи необходимата информация, а не да се постигне съгласие за сключване на договор.

Прекратяването на преговорите може да бъде свързано и с нарушаването на правото на един от договарящите да преговаря, което да доведе до вреда на другия. Това може да не е непременно свързано с проява на недобросъвестност, но в крайна сметка се стига до нанасяне на вреда на другия преговарящ.

Най-сетне уместно е тук да се обърне внимание и на международноправната уредба по този въпрос, съдържаща се в Принципиите на UNIDROIT, макар и тя да е доста оскъдна. Съгласно чл. 2.15 (2) „този, който недобросъвестно прекрати преговорите, отговаря за вреди, причинени на другата страна“. Въпросът, който се поставя,

¹⁷ Bourgeois, M. (1987). Protecting Business Confidence. A Comparative Study of Quebec and French Law, 3 L.P.J., pp. 259-270.

е включват ли се във вредите наред с преките вреди и пропуснатите ползи. Независимо че в Принципите не се дефинира понятието „вреда“, в чл. 7.4.1. се установява, че за вреди се признават и преките вреди, и пропуснатите ползи, като се уточнява, че очакванията може да бъдат признати само за пропуснати ползи, но не и за преки вреди.

4. Фаза на сключване на договора

Добросъвестността е определяща за сключването на договора. Както е общоприето, той се сключва с постигане на съгласие между договарящите чрез съгласуване на волите им. Това съгласие трябва да бъде свободно и ясно изразено. Не е налице съгласие, ако то е постигнато чрез измама на една от страните. По правило, ако една от страните е недобросъвестна, другият договарящ може да получи обезщетение за вредите или за унищожаването на договора.

Задължението за проява на добросъвестност при сключването на договора има пряко влияние върху тълкуването на уговорките и спазването на задълженията, произтичащи от тях. Така Апелативният съд на Квебек по делото „Друин“¹⁸ се произнася относно нарушаване на право в резултат на прекратяване на трудов договор без предизвестие, като взема предвид естеството на споразумението, социалния контекст и доверието към момента на подписването на договора. В решението се посочва, че страните безспорно са се споразумели взаимно за спазване на поведение, основано на добросъвестността.

Следва да се обърне обаче внимание дали ролята на съда при тълкуването на договора не води до неговото ревизиране. В тази връзка може да се поддържа, че ролята на съдилищата се увеличава. В някои законови норми¹⁹ се позволява съдилищата да ограничават или дори да отменят каузи в договорите, които биха могли да доведат до оправдаване на недобросъвестно поведение.

Следователно, добросъвестността се проявява като модератор, налагайки ограничаване на свободата на договаряне. Не е добросъвестен този, който би искал да се възползва от слабостта на своя съконтрагент, за да договори за себе си приоритетни условия. По този начин добросъвестността се признава като защита чрез налагане на ограничения от този, който е с морално и социално приемливо поведение. Оттук може да се направи обобщаващ извод, че добросъвест-

¹⁸ Drouin C. Electrolux Canada Ltee (1088) .R.G.Q. pp.950-953.

¹⁹ Например в чл. 1437 от Гражданския кодекс на Квебек.

ността е форма на поведение.

Когато законът урежда добросъвестността по този начин, съди-лицата следва да го тълкуват широко, тъй като се цели защита на икономически по-слабата страна и възстановяване на справедливото равновесие между страните по договора. Все пак трябва да се посочи, че това се отнася предимно само за няколко търговски договора в областта на дистрибуцията (например договор за франчайзинг) и банковото дело.

5. Измамата като основание за нарушаване на добросъвестността

Измамата е едно от най-честите основания за нарушаването на добросъвестността. Може да се открият три типа измама, описани в доктрината и известни на практиката – измамно поведение, измамно представяне и затаяване или така наречената „негативна“ измама, която се осъществява чрез бездействие. Първите два типа се отнасят за проява на недобросъвестност от една от страните, докато третият визира по-скоро нарушаването на задължението за лоялност, която трябва да е налице по време на цялото договорно отношение.

Следва да се подчертае, че доктрината и jurisprudence са единни в извода за наличие на вреди от измамата, те се разминават по отношение на това дали отговорността за измама е договорна или деликтна. Действително, този дебат е по-скоро теоретичен, тъй като по принцип длъжникът по договорно задължение носи отговорност само за предвидими вреди към момента на сключването на договора и тенденцията в съвременните законодателства е да се премахнат разликите между вредите от договорно и деликтно естество. В това отношение може да се посочи уредбата в Гражданския кодекс на провинция Квебек, Канада (чл. 1074). По-важно е да се изтъкне, че проявата на добросъвестност по време на сключването на договора, марка и по-често мълчаливо, може да се съдържа в законодателството. Както отбелязва канадският съдия Бодуен „законовата защита срещу измама е всъщност утвърждаване на добросъвестността при сключването на договора и уговарянето на условията му“²⁰. От своя страна

²⁰ Baudouin, J.L. (1989). Les obligations, 3ème éd. Cowansville, Qué., Yvon Blais, notion 155.

проф. Танселин²¹ квалифицира измамата като „обратното лице на основния принцип на добросъвестността, който доминира моралната концепция за договора в частното право“.

а) Измамни действия

Измамата може да произтича от действия, които целят въвеждане в заблуждение на другата страна с цел тя да пристъпи към сключването на договора. Санкционирането на такова поведение се основава на принципа на добросъвестността при сключването на договора. Тук биха могли да се посочат примери за подобни действия. Такъв е случаят, когато агент за недвижими имоти, представляващ продавача, откаже достъп до съответния имат с цел да прикрие някои недостатъци. Друг пример е предлагането на крайна договорна цена с цел да се избегне проверка на продадената стока от страна на купувача. Може да се посочи и случаят, при който се увеличават изкуствено таксите за продажба с цел да се укрие реалната стойност на имота и по този начин да се избегне договарянето на цената от купувача.

б) Измамно представяне

Става въпрос за представяне, основано на измама. Може да се посочат случаи, като: твърдение, че една картина е автентична, докато вещо лице се произнася в противния смисъл; заблуждение относно датата на закупуване на дадена вещ; измама при покупко-продажба на ценни книги; измама за скорошна поява на конкурент на съответния пазар и др.

в) Затаяване (негативна измама)

Най-интересното проявление на измамата безспорно е затаяването на истина с цел въвеждане в заблуждение. Това често се изразява в премълчаване на релевантни факти от една от договарящите страни. Договарящите имат взаимното задължение за разясняване на всички въпроси, свързани с договарянето и сключването на договора, за да може всяка от тях да вземе достатъчно информирано решение. Така приобретателят на ценни книги като част от търговското предприятие на търговско дружество следва да получи сведения за финансовото състояние на дружеството. В противен случай той не може да противопоставя на отсрещната страна (продавач на ценните книги) възражение за лошо управление на дружеството, довело до ниска стойност на ценните книги.

²¹ Tancelin, M. (1988). Des obligations: contrat et responsabilité, 4e éd., Montréal, Wilson of Lafleur, motion 130.

Купувачът е длъжен да се информира, когато има съмнения или очевидни факти, както и когато информацията е публично достояние. Когато обаче са налице видими, а не скрити недостатъци, продавачът се освобождава от задължението за разясняване и неговото мълчание не се счита за проява на измама, независимо че има възражение от насрещната страна.

Измата от този тип може да се определи като предизвикана грешка, но нейното приложно поле е по-широко, тъй като тя може да има икономически съображения. Според доктрината²² в тези случаи има основание да се иска унищожаване на договора от изправната страна (тази, която не е имала измамно поведение), независимо че небрежността не е основание за унищожаване на договора.

В някои ситуации задължението за разясняване не е толкова стриктно. В тази връзка съдилищата приемат, че страните по договора трябва да оповестят всички нови факти, които биха могли да повлияят хода на преговорите. В противен случай затаяването на необходимата информация може да се счита за измама. Такова е и положението, когато бъдещи факти може да имат важни последици. Климатът на доверие или продължителността на отношенията между страните също могат да смекчат задължението за разяснение по договора.

г) Отговорност за измама

След известни съмнения доктрината и юриспруденцията понастоящем признават, че изматата е основание за търсене на обезщетение за вреди, а в случай на непостигане на резултат – искане за унищожаване на договора. Някои автори²³ разграничават последиците от измама, като предвиждат намаляване на цената или обезщетение за вреди, а също и поправка на вредите, и промяна на условията на договора. Понякога практиката не разграничава достатъчно осезаемо резултата от обезщетението за вреди от намаляването на цената (*quantum minoris*).

Трябва да се подчертае и необходимостта от установяване на влиянието на изматата върху потърпевшия. Изматата може да доведе до невъзможност изправната страна да договаря или до договаряне при променени условия.

²² Pineau J. D. Burman, *Théorie générale des obligations*, 2e éd. Montréal, Thémis, 1988, notion 69 et s.

²³ Будосен, Танселин, Пино, Бурман и др.

Що се отнася до естеството на отговорността, произтичаща от измама, доктрината и юриспруденцията са разделени. В повечето случаи доктрината счита измамата за деликт, който предизвиква търсенето на вреди, докато някои съдебни решения признават отговорността за деликтна, но други я считат за договорна, а трети не изключват и двете възможности. Има и решения, които изобщо не я квалифицират нито като деликтна, нито като договорна. Теоретично погледнато е уместно да се установи дали обезщетенията за вреди се определят на деликтна или на договорна основа, тъй като това разграничение има важно значение за размера на обезщетенията. Договорната отговорност предполага съществуването на договор и неизпълнение на договорно задължение. Независимо от съществуването на договор обаче отговорността може да бъде деликтна, когато вредоносното действие е извършено преди или след периода, в който договърът произвежда правното си действие²⁴.

По-специално, считам за уместно да се посочи как стои въпросът с договорната и деликтната отговорност при продажбата, тъй като тя е най-често срещаният договор, като тук имам предвид както гражданската, така и търговската продажба. Често изискването за проява на добросъвестност се установява още като клауза в предварителния договор. В тази връзка е интересно да се установи, че добросъвестността при продажбата включва задължението на договарящия да предложи на своя съдоговорител действителен договор. Така може да се направи извод, че разграничаването на договорната от деликтната отговорност няма особено практическо значение. Това се дължи главно на две причини.

На първо място, при проява на недобросъвестност и при сключването на договора, и при неговото изпълнение обикновено се дължи обезщетение за вреди, независимо дали е на договорна или на деликтна основа. Наред с това вредите често не се разделят на предвидени и предвидими.

Второ, кредиторът може да избере между търсенето на договорна или деликтна отговорност.²⁵ Съдилищата предимно се ограничават до това да установят дали следва да се търси отговорност от договаряща страна поради измама при сключването на договора.

²⁴ Durry, G. (1986). La distinction de la responsabilité contractuelle et de la responsabilité délictuelle. Montréal, Centre de recherche en droit privé et comparé du Québec, p. 59.

²⁵ Така е по френското право и по правото на Квебек.

В крайна сметка от този анализ може да се направи извод, че измамата при сключването на договора в нейните различни проявления – измамно действие, измамно представяне и затаяване на необходима информация, може да се определи по-скоро като деликт. Не липсват обаче и съдебни решения, които въз основа на съществуващо преддоговорно отношение постановяват, че настъпилите вреди са на договорна основа, в резултат на неизпълнение на договор.

Най-сетне трябва да се подчертае, че в зависимост от естеството на измамата може да се установи, че е налице престъпен състав и следва да се наложи наказание за извършено престъпление. Това не означава, че се изключва или ограничава гражданската отговорност за деликт.

6. Проявление на добросъвестността в потребителското право

Небезизвестен е фактът, че в областта на потребителските договори традиционното договорно право проявява недостатъци. Поради това считам, че е уместно на тези договори да се отдели специално внимание, още повече, че тук проявата на добросъвестността е от особена важност. Основните предизвикателства на законодателно ниво се проявяват в няколко насоки – да се установи безспорно, че волята на потребителя е изразена ясно и свободно, както и да се наложи на търговеца задължение за лоялност било чрез предоставяне на информация, било чрез забрана на някои търговски практики. По такъв начин се възстановява балансът между страните, в резултат на което се гарантира прилагането на принципа на добросъвестност.

По-специално, що се отнася до забраната на недобросъвестни търговски практики, може да се посочат в неизчерпателен план някои от най-често срещаните – заблуждаващи реклами и най-вече тези, вързани с качеството на стоките и услугите, обстоятелства в офертите, гаранции, качества и способности на търговеца и др. Законът следва да обхваща не само действията, но и бездействията, и мълчанието на търговеца. Обикновено в законната уредба се взема предвид средният потребител, който няма достатъчно опит. Често не се предвижда задължение на потребителя да се информира. Нещо повече, извършването на непозволена практика от негова страна може да не окаже влияние върху сключването на договора. Следователно измамата е поставена извън договорната рамка. Това е тенденция в

правото на държавите от континенталната правна система²⁶. Вместо това се предвижда презумпция за измама от страна на търговец, който не се съобразява с лоялните търговски практики. По такъв начин тежестта на доказване се измества върху търговеца. Нещо повече, потребителят има само задължението да посочи, че заблудата му е била определяща за сключването на договора.

В областта на потребителското право определението за измама е много по-широко в сравнение с класическото в договорното право, тъй като добросъвестността или недобросъвестността на търговеца не се вземат предвид. Нарушаването на правомерните търговски практики от търговеца безспорно води до носене на отговорност, предвидена в закона. Не може да не се отбележи обаче, че съществува известно противоречие в доктрината относно възможностите на потребителя да се възползва от предявяване на иски за неизпълнение на задълженията на търговеца или за намаляване на собственото си задължение, или пък за унищожаване на договора. Така според някои автори, представители на френската доктрина (Льоре, Лебо и др.), тези иски могат да се предявят само за задължения, уредени в закона, и визират само неизпълнението на специфични задължения. От своя страна юриспруденцията като цяло признава всички посочени видове иски.

Важно е да се изтъкне, че за същността и ролята на добросъвестността при потребителските договори е важно да се разграничи увреждането от обективна и от субективна страна. Обективната концепция за вредата визира диспропорцията между престациите на страните по договора и в този случай добросъвестността не намира място. Обратно, субективната концепция за вредата предвижда, че когато задължението е прекомерно или прекалено тежко, потребителят има право на иск. Трите критерия за вреда в субективен смисъл са: поведение на страните, обстоятелства по сключване на договора и предимства за потребителя, произтичащи от договора. Първите два критерия налагат на търговеца задължение да се информира за икономическото състояние на потребителя и за обстоятелствата, които имат пряка връзка със сделката. Тези обстоятелства трябва да бъдат решаващи за преддоговорния процес и за сключването на договора. Третият критерий визира необходимостта от изясняване на ползата

²⁶ Така например в Закона на провинция Квебек за защита на потребителите.

на потребителя от договора. Съдилищата могат да установяват наличието на всички тези обстоятелства²⁷. Съблюдаването на горепосочените критерии цели да се гарантира, че потребителят е дал доброволно и недвусмислено съгласието си за сключване на договора.

Според субективната концепция вредата представлява липса на съгласие, което позволява на потърпевщата страна да получи обезщетение. А ргіогі, правилата за настъпилите вреди не са пряко свързани с добросъвестността при сключването на договора. Все пак не може да не се отбележи, че според някои автори, например Масол²⁸ и Филип, добросъвестността може да бъде основа на субективната концепция, в смисъл че търговецът не може да извлича ползи и предимства от несигурното и неравностойно положение на потребителя. Недобросъвестното поведение на търговеца още по време на сключването на договора може да доведе до носенето на отговорност от негова страна. Съдилищата може да вземат предвид добросъвестността на потребителя, за да уважат иска му за вреди.

7. Добросъвестността в Принципите на UNIDROIT

Принципите на UNIDROIT установяват основни правила относно международните търговски договори, но тъй като Виенската конвенция от 1980 г. е посветена специално на договора за международна продажба на стоки, те се прилагат предимно за договорите за услуги с международен елемент. Основните разпоредби на Правилата на UNIDROIT, посетени на добросъвестността, се съдържат в членове 1.7 и 2.15. Съгласно чл. 1.7. „всяка страна трябва да действа в съответствие с добросъвестността и справедливостта в международната търговия“ и „страните не могат да изключат, нито да ограничат това задължение“. Чл. 2.15 установява, че „страна, която преговаря или наруши преговорите недобросъвестно, е отговорна за вредите, причинени на другата страна“. В частност, проява на недобросъвестност по смисъла на Правилата е, когато договаряща страна встъпи в

²⁷ Така например Върховният съд на Канада отхвърля иск на потребител, основан на настъпила за него вреда, независимо от финансовата тежест за него в резултат на сключения договор. Съдът се мотивира с ясно изразеното съгласие на потребителя да сключи договора независимо от финансовите тежести. По това дело – *Équipements médicaux Leica Ltée c. Roberge* (1991) – добросъвестността не е била предмет на изследване и произнасяне.

²⁸ Massol, G. (1989). *La lésion entre majeurs en droit québécois*, Cowansville, Qué.: Yvon Blais, p. 42; Philippe, D. *Rapport belge sur la bonne foi dans la formation du contrat*.

преговори или продължи преговори, без намерение да постигне споразумение с другата страна. Наред с това, Принципите включват още няколко разпоредби, в които се въвежда концепцията за добросъвестността. Така например, чл. 4.8. установява, че добросъвестността следва да се спазва, когато за изпълнението на договорна клауза не е предвидено изрично друго изискване. Съгласно чл. 3.10 съдът може по искане на страна по договора да приведе договора в съответствие с разумните стандарти на добросъвестното поведение в търговията. Също така, чл. 7.1.6 посочва обстоятелствата, при които клауза за освобождаване от отговорност на договаряща страна за неизпълнение или за изпълнение, съществено различаващо се от договорното, „не може да бъде установена при груба проява на недобросъвестност“.

Като цяло може да се направи обобщеният извод, че Принципите налагат обективен стандарт за добросъвестност в съответствие с търговската практика, без да се игнорират конкретните обстоятелства по договора.

8. Конвенция на ООН относно договорите за международна продажба на стоки.

Конвенцията на ООН относно договорите за международна продажба на стоки от 1980 г. (Виенска конвенция) се прилага за договори, чиито страни имат своето място на дейност в различни държави – членки на конвенцията. Така например, конвенцията ще се прилага за договор между американски продавач и нидерландски купувач. Конвенцията не съдържа изрична разпоредба, която да налага на страните по договора задължение за проява на добросъвестност, но в чл. 7, ал. 1 е установено, че „при тълкуването на конвенцията следва да се държи сметка за нейния международен характер и за нуждата да се съдейства за еднаквото ѝ прилагане и за спазване на добросъвестността в международната търговия“. Погледнато буквално, тази норма само указва на съда да тълкува конвенцията като съблюдава посочените в нея обстоятелства. Наричана понякога странна и компромисна, тя всъщност не налага на страните по договора задължение за проява на добросъвестност. Историята на приемането на конвенцията показва до голяма степен причината за тази наистина компромисна и недотам ясна уредба. Някои от делегатите на конференцията по приемането ѝ във Виена защитават разпоредбата с мотива, че тя налага на страните задължение за добросъвестност. Други изтъкват, че по такъв начин

биха се увеличили правомощията на съдилищата по отношение на международноправната уредба, в резултата на което би се попречило на общото позоваване на принципа на добросъвестността.

Традиционно по въпроса за добросъвестността чл. 7 от конвенцията могат да се посочат три възгледа от правната доктрина и практика.

Първият възглед е, че не се налага позитивно задължение за добросъвестност. Съгласно този възглед добросъвестността по-скоро е критерий, който се прилага от съдиите само при тълкуване на конвенцията, за да се избегнат резултати, които са несправедливи. Такова е схващането на видни учени като Фарнсуърт, Хонолд и др.

Вторият възглед е израз на точно обратното становище, а именно, че конвенцията налага позитивно задължение за добросъвестност на страните по договора. В подкрепа на това схващане, което се поддържа от проф. Бонел, е фактът, че тълкуване по принцип не може да има, без да се вземе предвид неговото влияние върху правата и задълженията на страните.

Третият възглед е, че добросъвестността е един от общите принципи, на които се основава конвенцията, без да се налага на страните по договора задължение за проява на добросъвестност. Този възглед е възприет от проф. Шлетрийм и проф. Кастели.

Следва да се направи уточнението, че в държавите – членки на конвенцията тя има приоритет пред вътрешното им право само ако спорът е относно международна продажба на стоки. В тази връзка чл. 7, ал. 2 предвижда че „въпроси, засягащи материя, за която тази конвенция се отнася, които не са изрично уредени от нея, следва да бъдат уредени съобразно общите принципи, на които тя е основана, а при липса на такива принципи - в съответствие с приложимия закон, посочен от правилата на международното частно право“. Следователно, въпросът относно това дали съществува добросъвестност в отношенията между продавач и купувач с място на дейност в държави-членки на конвенцията, зависи от това коя от следните три възможни интерпретации се вземе предвид.

Първо, конвенцията следва да се възприема буквално, при което въпросът не се решава изрично. При това, проявата на добросъвестност не би могло да се извлече от общите принципи, на които се основава конвенцията. В този случай отговорът следва да се търси в правилата на международното частно право, например в отправящи-

те норми.

Второ, конвенцията трябва да се възприема буквално, като изискването за добросъвестност би могло да се извлече от общите принципи, на които се основава конвенцията.

Трето, конвенцията може да не се възприема буквално. Разпоредбата, която изисква съдът да тълкува конвенцията като взема предвид съблюдаването на добросъвестността, следва да наложи на договарящите страни задължение за добросъвестно поведение.

Следва де се изтъкне, че в доктрината съществуват различни схващания за уредбата на добросъвестността в конвенцията. Така например, докато Фарнсуърт²⁹ избира първото горепосочено тълкуване на конвенцията, Бонел³⁰ предпочита второто, като се аргументира, че добросъвестността представлява специално проявление на тези общи принципи. Някои изследователи са склонни да възприемат третото схващане. Според тях съществува изискване за добросъвестно поведение на страните (Ендерлейн³¹, Уиншип³² и др.). Тези различни становища всъщност затрудняват откриването на общ смисъл, който се влага в понятието „добросъвестност“. А това е от особена важност за договорите с международен елемент, включително договора за международна продажба на стоки. При тези договори страните принадлежат към различни национални правни системи и за решаващия орган е трудно, например при сезиране на съд или арбитраж с конкретен спор, да се позове на добросъвестността, която е възприета от правото на едната от страните в по-значителна степен, отколкото в правото на държавата на другата страна³³.

Тук е уместно да се направи уточнението, че независимо от изричното посочване в самата конвенция на международния характер на продажбите на стоки, които са предмет на регулиране от нейните норми, някои държави я прилагат и за вътрешните продажби на

²⁹ Farnsworth, A. (1980). Problems of Unification of Sales Law: from the Standpoint of the Common Law Countries. // Problems of Unification of International Sales law.

³⁰ Bonell, M. J. Interpretation of the Convention. // Commentary on the International Sales Law: the 1980 Vienna Convention, art. 7, § 2.4.

³¹ Enderlein, F., Rights and Obligations of the Seller under the UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods, in: Dubrovnik Lectures, pp. 133, 136-137, Petar Sarcevic & Paul Volken eds., 1986.

³² Winship, P. (1991). Domesticating International Commercial Law: Revisiting UIC.C. Art. 2 in Light of the United Nations Sales Convention. // 37 Loy. L. Rev., Vol. 43, 46.

³³ Маринова, Д. (2013). Договорът за международна търговска продажба на стоки. София: Феня, с. 48.

стоки. Така например, Норвегия, Финландия и Швеция въвеждат в националните си законодателства конвенционната уредба. Подобно е положението в САЩ, където за вътрешните продажби меродавно е прилагането на Еднообразния търговски кодекс (ЕТК), § 1-102, но там също се предвижда прилагането на конвенцията и за тях.

9. Отказ от проява на добросъвестност.

След като бяха разгледани основни въпроси, свързани с проявата на добросъвестността, считам за уместно да се отговори и на важния въпрос дали договорните права и задължения, свързани с проявата на добросъвестност, могат да бъдат дерогирани от договарящите страни. Отговорът на този въпрос се съдържа изрично или имплицитно в различни национални и международноправни източници, както и в доктрината и практиката на отделни държави.

Красноречив пример в това отношение е уредбата в ЕТК на САЩ, както и в американския Restatement, визиран по-горе, макар и последният да няма задължителна юридическа сила. В тези национални правни източници изрично се предвижда, че задължението за добросъвестност не може да бъде отхвърлено със споразумение между страните. Те биха могли да се договорят за стандартите за изпълнени на това задължение, стига те да не са явно неразумни. Тук обаче може да се изтъкне, че уредбата в ЕТК в тази му част (§ 1 – 102 (3)) е доста проблематична и спорна, тъй като договарящите страни биха могли така да установят своите задължения, че всъщност да изключат задължението си за добросъвестно поведение.

Във Виенската конвенция относно договорите за международна продажба на стоки въпросът очевидно е решен в нейния чл. 6, съгласно който страните могат да изключат прилагането на конвенцията или с изключение на чл. 12 да се отклонят от действието или да изменят действието на всяка от нейните разпоредби. Във връзка с тази международноправна уредба видният изследовател Бонел, посочван няколкократно в изложението, заема позицията, че все пак общото задължение за проява на добросъвестност се съдържа в конвенцията и следва да се съблюдава от договарящите страни. Като изхожда от уредбата по чл. 7 от конвенцията, Бонел³⁴ изтъква, че ако страните

³⁴ Bonnel, M.J. *Interpretation of Convention. // COMMENTARY ON THE INTERNATIONAL SALES LAW: THE 1980 VIENNA SALES CONVENTION*, art. 7 §2.4 (Dott.A.Guiffred, 1987).

обезсилят и чл. 7, в резултат на което тълкуването се извърши по вътрешното право, то това би било в несъответствие с международния характер на конвенцията и сериозно би застрашило целта ѝ да постигне унификация на правото относно договорите за международна продажба на стоки и да осигури спазването на добросъвестността в международната търговия. Не може да не се отбележи обаче, че подобна интерпретация на текста на конвенцията, ако бъде широко възприета, би довела до противоречие между невъзприемането на прилагането на добросъвестността като общо задължение на страните и компромиса, предвиден в чл. 7.

В Принципите на UNIDROIT уредбата на възможността за изключване на задължението за проява на добросъвестност също страда от неясноти. Чл. 1.7 (2) установява, че страните „не могат да изключат или ограничат задължението да действат в съответствие с добросъвестността и справедливостта“. Принципите обаче нямат задължителна правна сила, както беше посочено и по-горе в изложението. Поради това влиянието им върху страните да не договарят подобно освобождаване от задължението за добросъвестност, макар и мълчаливо, е доста спорно.

Заклучение

Добросъвестността все повече заема важно място в гражданското право на редица държави. Основни положения на законодателството и примери от практиката на някои от тях накратко бяха представени и анализирани в изложението. Еволюцията в законодателството и юриспруденцията се изразява в тенденцията за разширяване на концепцията за добросъвестността, която се разглежда като норма на поведение, която налага задължение за лоялност. В представеното изследване са посочени и накратко анализирани и възгледи на водещи учени в разглежданата област.

Въз основа на всичко гореизложено, в заключението може да се направят някои обобщаващи изводи.

Концепцията за добросъвестността е съществен компонент както от правото на държавите от континентално-правната система, така и на държавите от Системата на Общото право, макар и да се наблюдават немалко различия.

На международно ниво Виенската конвенция относно договори-

те за международна продажба на стоки не постига целта си да въведе ефективно доктрината за добросъвестността в своята уредба, вместо това установява един не особено адекватен компромис между противоположните становища на авторите на този иначе изключително важен международноправен източник. Това до голяма степен се дължи на факта, че те са били представители на държави от различни правни системи.

Съвсем друго решение относно добросъвестността се възприема в другия анализиран в изложението международноправен източник – Принципите на UNIDROIT. Под влиянието на континенталното право в тях се налага общото задължение за добросъвестност както за преддоговорните отношения, така и за сключването, и за изпълнението на договора. Следва да се подчертае, че прилагането на това задължение зависи от особеностите на конкретните случаи.

Специално по отношение на сключването на договора, добросъвестността се изразява преди всичко в задължението на договарящите страни за разясняване на намеренията си и условията на договора, за да има валидно и свободно изразена воля за постигане на споразумение.

Особено важно е значението на добросъвестността при потребителските договори поради неравнопоставеността на договарящите страни.

Като обобщен извод въз основа на направения анализ може да се изтъкне, че законодателствата и съдебната практика на посочените в изложението държави следват тенденцията да признават за правонарушение несъблюдаването на добросъвестността през всички стадии на договорния процес.

Един от най-важните изводи е, че независимо от сравнително добрата уредба на добросъвестността в някои държави, немалкото практика и не на последно място, доктрината в тази област, проблемите, свързани с проявата на добросъвестността все още са далеч от своето задълбочено разрешаване. Това важи както на национално, така и на международно ниво.

Най-безспорният извод е, че в България и доктрината, и законодателството, и практиката в областта на проявата на добросъвестността в правото, са на изключително нисък стадий на развитие. Целта на настоящото научно изследване беше именно да посочи някои опорни точки за бъдещо разрешаване на правните проблеми в тази

област. Трябва да се подчертае, че представеният труд е само начало-то на предстоящо задълбочено проучване на повдигнатите въпроси.

Използвана литература

1. Апостолов, Ив. (1947). Облигационно право. Част първа. Общо учение за облигацията. София, с. 34-37.
2. Кожухаров, А. (1941). Право на задържане. София, с. 58 и сл.
3. Маринова, Д. (2013). Договорът за международна търговска продажба на стоки. София: Феней, с. 48.
4. Baudouin, J.L. (1989). Les obligations, 3ème éd., Cowansville, Qué.: Yvon Blais, notion 155.
5. Bourgeois, M. (1987). Protecting Business Confidence. A Comparative Study of Quebec and French Law. 3 L.P.J, pp. 259-270.
6. Bonell, M.J. Interpretation of the Convention. In Commentary on the International Sales Law: the 1980 Vienna Sales Convention, art. 7,§2.4. (Dott. Guiffred), 1987.
7. Burton, St. (1980). Breach of Contract and the Common Law Duty to Perform in Good Faith. // 94 Harv. L. Rev. , Vol. 369.
8. Durry, G. (1986). La distinction de la responsabilité contractuelle et de la responsabilité délictuelle. Montréal: Centre de recherche en droit privé et comparé du Québec, p. 59.
9. Enderlein, F. (1986). Rights and Obligations of the Seller under the UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods. // Dubrovnik Lectures, pp. 133, 136-137, Petar Sarcevic & Paul Volken eds.,
10. Farnsworth, A. (1980). Problems of Unification of Sales Law: from the Standpoint of the Common Law Countries. // Problems of Unification of International Sales Law.
11. Jaluzot, B. (2001). La bonne foi dans les contrats. Etude comparative de droit français, allemand et japonais. // Revue internationale de droit comparé, Vol. 53, №4, pp. 1008-1012.
12. Jhering, R. *Culpa in contrahendo oder Schadenersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfektion gelangten Verträgen (Culpa in Contrahendo, or Damages for Void or Unperfected Contracts)*, in 4 JAHRBÜCHER FÜR DIE DOGMATIK DES HEUTIGEN RÖMISCHEN UND DEUTSCHEN PRIVATRECHTS (YEARBOOKS OF THE DOGMATICS OF THE MODERN ROMAN AND GERMAN PRIVATE LAW) 1 (1861).
13. Kessler, F., E. Fine. (1964). Culpa in contrahendo, Bargaining in

Good Faith, and Freedom of Contract: A Comparative Study. // 77 HARV. L. REV., pp. 401, 401-409.

14. Martel, P. (1989). Les cadres d'entreprises peuvent-ils être infidèles ? la montée des devoirs fiduciaires. // Formation permanente du Barreau du Québec. Cowansville, Qué.: Yvon Blais, p.49.

15. Massol, G. (1989). La lésion entre majeurs en droit québécois. Cowansville, Qué.: Yvon Blais, p. 42.

16. Ommeslaghe, V. Rapport général sur la bonne foi dans la formation du contrat. // Travaux de l'Association Henri Capitant, La bonne foi (Journées Louisianaises 1992), t. XLIII, Paris, Economica.

17. Perret, L. (1980). Une philosophie nouvelle des contrats fondée sur l'idée de justice contractuelle. // 11 R.G.D., p. 537.

18. Pineau J., Burman, D. (1988). Théorie générale des obligations, 2e éd. Montréal: Thémis, notion 69 et s.

19. Romain, J. F. (2000). Théorie critique du principe général de bonne foi en droit privé. Des atteintes à la bonne foi, en général, et de la fraude, en particulier (fraus omnia corrumpit). Thèse de la Faculté de droit de l'Université libre de Bruxelles, Bruxelles.

20. Summers, R. (1968). Good Faith in General Contract Law and the Sales Provisions of the Uniform Commercial Code. // 54 VA.L. Rev., p. 195.

21. Tancelin, M. (1988). Des obligations: contrat et responsabilité, 4e éd. Montréal: Wilson & Lafleur, motion 130.

22. Winship, P. (1991). Domesticating International Commercial Law: Revisiting UIC.C. Art. 2 in Light of the United Nations Sales Convention. // 37 Loy, L. Rev., Vol. 43, 46.

За контакти: доц. д-р Диана Маринова
УНСС, diana_marinova_1966@abv.bg
dmarinova@unwe.bg